

מין ההדס | הרב אריה שטרן

המשנה בדף לב (ע"ב) מונה את רשימת הפסולים של ההדס:

הדס הגזול והיבש - פסול. של אשרה ושל עיר הנדחת - פסול. נקטם ראשו, נפרצו עליו, או שהיו ענביו מרובות מעליו - פסול. ואם מיעטן - כשר. ואין ממעטין ביום טוב.

והשאלה היא, מדוע לא מופיע הפסול של 'הדס משולש', שהוא המפורסם ביותר?

דין זה מופיע בברייתא בגמרא (שם):

תנא: עץ עבות - כשר, ושאינו עבות - פסול. היכי דמי עבות? אמר רב יהודה: והוא דקיימי תלתא תלתא טרפי בקינא. רב כהנא אמר: אפילו תרי וחד.

ומביאה הגמרא מיד סיפור:

רב אחא בריה דרבא מהדר אתרי וחד, הואיל ונפיק מפומיה דרב כהנא. אמר ליה מר בר אמימר לרב אשי: אבא, להווא הדס שוטה קרי ליה.

וגם זה תימא, מדוע אמר שקוראים להדס זה 'הדס שוטה', שיגיד שהוא פסול?

כשלוקחים ארבעה מינים עוברים שני שלבים: יש⁽¹⁾ ללקחת את הסוג הנכון⁽²⁾ וצריך שיהיה כשר.

ויש לחקור, הדס שאינו משולש האם זה מין אחר שאינו הדס, או שזה מין הדס הפסול?

יש לחדש שהדס שאינו משולש זהו מין הדס אחר, 'הדס שוטה', ולא טוב לנטילת לולב לא מטעם שפסול אלא שאינו בכלל הדס שעליו דיברה תורה, וממילא מובן מדוע לא מנתה המשנה 'הדס משולש' כחלק מהפסולים, וכן מובן הסיפור של ר' אחא בריה דרבא, שאמר לו שזה 'הדס שוטה', כיוון שאין זה הדס פסול אלא מין אחר.

לדבר זה ישנה אסמכתא מוכרחת מהרמב"ם, שבפרק ז' מהלכות לולב מגדיר הרמב"ם את ארבעת המינים ואת הדינים הכלליים שלהם, ולא מתייחס לפסלות וכשרות ארבעת המינים, בזה הוא עוסק בפרק ח'.

בפרק ז' (הלכה ב') כותב הרמב"ם כך:

...וענף עץ עבות האמור בתורה הוא ההדס שעליו חופין את עצו, כגון שיהיו שלשה עלין או יתר על כן בגבעול אחד, אבל אם היו שני העלין בשוה זה כנגד זה והעלה השלישי למעלה מהן אין זה עבות אבל נקרא הדס שוטה.

כלומר שבהגדרת המין עצמו, לא בדברים הפוסלים אותו, מונה הרמב"ם את דין שלושת העלים, לומר שמין ההדס האמור בתורה הוא בעל שלושה עלים.

והנ"מ נמצאת במחלוקת ראשונים:

הרא"ש⁽³⁾ (סוכה פרק שלישי, סימן י"ד) מביא את הרמב"ם (הלכות לולב, ז', ד') שאומר שלוקחים שלושה הדסים אבל אפשר להדר ולהביא יותר הדסים. ושאל הרא"ש האם מותר להרבות הדסים בהדסים שוטים, האם יש פה בעיה של בל תוסיף, הרי חמישה מינים בלולב זה 'בל תוסיף'?

מביא הרא"ש בה"ג שכתב שאסור להוסיף הדס שוטה, ומסביר הקורבן נתנאל (שם) שטעמו של בה"ג זה משום שאלו שני מינים ולכן עובר על בל תוסיף, ומצד שני מביא הרא"ש את ר' נטרונאי ורבי פלטיא שאומרים שמותר להוסיף הדסים שוטים וכותבים:

ואמנם אנו רואין שגדלים בערוגה אחת ושויין במראה ובקומה... ואפילו שפסלו
הכתוב למצות הדס מ"מ מין אחד הוא ואין כאן בל תוסיף.

ובפשטות נראה שישנה נ"מ בחקירה לגבי איסור 'בל תוסיף'¹.

המעניין הוא שמביאים ר' נטרונאי ורבי פלטיא פסוק מנחמיה (ח', ט"ו) עליו דנה הגמרא (סוכה יב.):

וְאֶשֶׁר יִשְׁמִיעוּ וְיַעֲבִירוּ קוֹל בְּכָל עֲרִיקָהּ וּבִירוּשָׁלַם לֵאמֹר צְאוּ הָהָר וְהִבִּיאוּ עָלַי
זֵית וְעָלַי עֵץ שָׁמֶן וְעָלַי הַדָּס וְעָלַי תְּמָרִים וְעָלַי עֵץ עֵבֶת לַעֲשֹׂת סֶכֶת כְּכָתוּב:

ששאלת הגמרא: "היינו הדס היינו עץ עבות?", ועונה ר' חסדא: "הדס שוטה לסוכה, ועץ עבות ללולב", וניתן ללמוד מפסוק זה לשני הצדדים או ש'שוטה' ו'עבות' אלו שני מינים שונים או שמדובר במין אחד, סוג אחד פסול וסוג אחד כשר.

נ"מ נוספת נמצאת ברמב"ם (הלכות לולב, ח', ט') שכותב כך:

כל אלו שאמרנו שהם פסולין מפני מומין שבארנו או מפני גזל וגניבה ביום
טוב ראשון בלבד, אבל ביום טוב שני עם שאר הימים הכל כשר.

והמגיד משנה (שם) אומר שהרמב"ם הכשיר את הפסולים בתנאי שמדובר במין מארבעת המינים, שאם פסול ביום הראשון יהיה כשר בשאר הימים, ומוסיף ואומר שבמה שהגדיר הרמב"ם בפרק ז' כגדרי המינים אין נ"מ בין יו"ט ראשון לשאר ימים ופשוט שיהיה פסול. אם כן, כשהרמב"ם הגדיר הדס שאינו משולש בפרק ז' זה פסול בכל הימים ולא רק ביו"ט ראשון, ולמאן דאמר שזהו פסול בהדס, יהיה מותר בשאר ימים.

השו"ע (או"ח תרמ"ט, ו') כותב כך: "בשעת הדחק, שאין נמצא כשר, כל הפסולים נוטלין ואין מברכין"², וכותב על הלכה זו המשנה ברורה (שם ס"ק נ"ג):

היינו הפסולים מחמת מום אבל הפסולין מחמת שאינן מינן כגון הדס שוטה
וצפצפה או מורכב פסול אפילו בשעת הדחק דאתי למטעי לצאת בהן תמיד
וה"ה גזול פסול אפילו בשעת הדחק.

כלומר שיש לקחת מין פסול אבל שיהיה מאותו המין, וכותב במפורש ה'משנה ברורה' שהדס 'שוטה' זהו מין אחר לגמרי.

במשנה (דף לג:) מובאים הפסולים של ערבה מובאת ה'צפצפה', ומסביר רש"י (שם): "מין ערבה, ועלה שלה עגול כדאמרינן לקמן, ופסיל לה מקרא", כלומר שאין מדובר בשני מינים אלא בפסול המין עצמו.

הרמב"ם (הלכות לולב, ז', ד') כותב:

¹ לפי חשבון זה, שלרמב"ם הדס שוטה זהו מין אחד, יש תימא על התימנים שלוקחים הרבה הדסים, שלכאורה מדובר בבל תוסיף, ומצווה ליישב.

² ומסביר המשנה ברורה (שם ס"ק נ"ד): "נוטלין אפילו ביום א' כדי שלא תשתכח תורת לולב מישראל, ואין מברכין כיון דהוא לזכר בעלמא".

יש מין אחר דומה לערבה אלא שעלה שלו עגול ופיו דומה למסר וקנה שלו אינו אדום וזה הוא הנקרא צפצפה והיא פסולה.

ממיקומה של ההלכה הנמצאת בפרק ז' ומלשונו: "מין אחר", נראה שחולק על רש"י וסובר שמדובר בשני מינים שונים.

כותב הרמ"א (או"ח תרמ"ג, ג') שהדס שוטה פסול אפילו בשעת הדחק כיוון שאינו מאותו המין, ומביא ש: "יש מי שכתב דהדסים שלנו אין נקראים הדס שוטה... ולכן נהגו להקל", ומביא שהסיבה שאין נקראים כך היא משום שמדובר בשני עלים על שני עלים ולא באחד על אחד.

וכותב על כך המשנה ברורה (שם ס"ק ט"ו):

עיין בביאור הגר"א ובשארי אחרונים שכולם פקפקו מאוד על המנהג ההוא שאין להם שום יסוד לא בתרי וחד ולא בתרי ע"ג תרי והרמ"א דחק רק לקיים המנהג ולכן הירא לדבר ד' יטרח למצוא עבות כדין דהיינו ג' עלין בשוה בכל קו יקו.

אם כן, יוצאת נ"מ נוספת בשעת הדחק, האם יהיה ניתן לקחת הדסים אלו.

ישנה מחלוקת ראשונים האם צריך שיהיה משולש לכל ארכו או ברובו או אפילו שיהיה משולש פעם אחת, וכך מביא הטור (סי' תרמ"ו), ויש לדון האם מחלוקת זו תלויה בחקירת גדר הדס משולש.